

MARCHUT RÉKA*

A miniszterelnök Iuliu Maniu és a magyarok**

Iuliu Maniu, the prime minister and the Hungarians

ABSTRACT: The pinnacle of a politician's political career is usually seen as the position of head of state or head of government. Iuliu Maniu was prime minister of Romania three times between 1928 and 1933, yet both Hungarian and Romanian historical memory regard him as the architect of the unification of Transylvania with Romania, and his role as prime minister receives only secondary attention. The paper focuses on his years as prime minister and shows what the relationship between him and the Hungarians was like at that time. It is conventional knowledge about Maniu that he strongly separated his private life and politics. I therefore see it appropriate to discuss separately Maniu's private and political relations with the Hungarians. His relationship with Hungarian individuals and with Hungarians as a community must also be distinguished. These two distinctions serve as the organizing principle of the paper. Finally, the paper also discusses Maniu's role in issues (e.g., the optants case) that took place before a wider international forum.

KEYWORDS: Iuliu Maniu, Transilvanian Hungarians, nationality problem, imageology, interwar period

Iuliu Maniut a badacsonyi szfinxként is emlegetik, utalva egyrészt arra, hogy Szilágybadacsonyban volt a Maniu család otthona, ahonnan kiindulva és ahova vissza-visszatérve Maniu szfinxként őrizte a román nemzeti érdekeket az Osztrák–Magyar Monarchián belül, majd az impériumváltás után Romániában is. Maniu szfinx karakterének létében a magyar és a román történetírás és közgondolkodás is egyetért. Míg azonban magyar részről sokan a haza elárulóját látták és látják benne, sokszor magyargyűlölőnek is bélyegezve őt, addig a jelenlegi román közgondolkodás személyi kultuszt épített a Nagy Egyesülés építómérnökének,¹ ahogy azt a szilágyosmlyői Iuliu Maniu-szobron is olvashatjuk, ahol az építőmester a jelenlegi

* A szerző történész, a HUN-REN Kisebbségkutató Intézet munkatársa.
E-mail: Marchut.Reka@tk.hu

** A tanulmány az NKFIH 143767 sz. projekt keretében íródott.

Románia határain belül az ország közepén ül, miközben a somlyói Báthory-várat szemléli. Személyének szakralizálása mutatkozik meg abban, hogy tiszteletére évente zárandoklatot szerveznek a badacsonyi háztól a máramarosziszigeti börtönig, az élettől a halálig. Láthatjuk, az inga kileng mindkét oldalra, de vajon hol az igazság? Vajon van-e törekvés arra, hogy személyét a maga valóságában megismerjük? Minden bizonnyal ez lehetne az út, ami leginkább méltó volna Maniu emlékéhez. És bár a múlt valóságát a maga teljességében nem, hanem csak töredékesen ismerhetjük meg, mégis minden törekvésünk erre kell irányuljon.

Iuliu Maniu szobra Szilágysomlyón. A szerző felvétele.

Ebből is láthatóan a mai közgondolkodás elsősorban Iuliu Maniura mint Erdély Romániával való egyesülésének aktív szereplőjére gondol, és nem mint arra a politikusra, aki három ízben is Románia miniszterelnöke volt. Jelen tanulmány Maniura mint miniszterelnökre fókuszál. Azt vizsgálom, hogy az 1928–1932 közötti időszakban² milyen volt a magyarokkal való viszonya, és az életének korábbi állomásai során kialakult magyarságképe hogyan befolyásolta miniszterelnöki tevékenységét.

A tanulmány és a megfogalmazott kutatási kérdés abba a nagyobb kérdésbe illeszkedik, hogy vajon az egyén nemzetképe hogyan alakítja politikai tevékenységét, egyáltalán mennyire meghatározó a nemzetkép a különböző politikai döntéseknél, és természetesen a kérdésnek a másik ága az is, hogy a nemzetkép mennyiben alakul át, változik az aktív politizálás ideje alatt. Ezért fontos megvizsgálunk Iuliu Maniu miniszterelnöki tevékenységét magyar viszonylatban.

Az imagológia kutatásának komoly történeti előzményei vannak.³ A magyar–román képek kapcsán meg kell említenünk Köpeczi Béla 1995-ben megjelent

¹ Veress Emőd: *Iuliu Maniu, a badacsonyi szfinx*. In: uő (szerk.): *Erdélyi jogászok. Jogásziport-rék II*. Kolozsvár: Forum Iuris Könyvkiadó, 2022. 30–47.

² Iuliu Maniu Románia miniszterelnöke volt 1928. november 10. – 1930. június 7., 1930. június 13. – október 10. és 1932. október 20. – 1933. január 13. között.

³ A magyar történetírásban Eckhardt Sándor 1939-ben megjelent fontos tanulmánya úttörőnek mondható (Eckhardt Sándor: *A magyarság külföldi arcképe*. In: Szekfű Gyula [szerk.]: *Mi a*

monográfiáját,⁴ melyben a nemzetképkutatások addigi elméleti eredményeit összegezte és a román irodalom 19. századi magyarsággépét vizsgálta. A szerző ebben felvázolta mások mellett Ioan Slavici erdélyi román író magyarsággal kapcsolatos nézeteit, majd ismertette a szintén erdélyi születésű költő, Octavian Goga viszonyát a 20. század eleji magyar kultúrához, valamint 1913-as vitáját Ady Endrével és a budapesti polgári radikális körökkel. Az imagológiának román–magyar viszonylatban a kolozsvári Sorin Mitu és Melinda Mitu a jeles képviselői, akik 2014-ben jelentették meg monográfiájukat a magyarok románsággépének alakulásáról, mely mind ez ideig a legrészletesebben és a legszélesebb kronológiai spektrumban tárgyalja a témát.⁵ A fentiek mintegy „fordítottját”, a dualizmus kori román kultúra magyarsággépét taglalja 2012-ben publikált kétkötetes román nyelvű munkájában a szintén kolozsvári Nicoleta Hegedűs.⁶ Izgalmas kérdés az is, hogy milyen képet alkotott a magyarokról néhány jelentős 20. századi román politikus és diplomata. E téren már születtek rész tanulmányok Nicolae Titulescuról,⁷ Raoul Bossyról,⁸ Alexandru Vaida-Voevodról és Petru Grozáról,⁹ valamint Iuliu Maniuról.¹⁰

-
- magyar?* Budapest: Magyar Szemle Társaság 1939. 87–139.), de jó ideig nem volt folytatása. Az áttörést a Magyar Tudományos Akadémia által 1997-ben szervezett, a *Magyarsággép és történeti változásai* című konferencia hozta meg. Ezen neves magyar történészek, irodalmárok, etnográfusok, pszichológusok vizsgálták a magyarságról alkotott külföldi kép alakulását a történelem folyamán (Pataki Ferenc – Ritoók Zsigmond [szerk.]: *Magyarsággép és történeti változásai*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1999.). A magyarsággép történeti változásait elemezték a *Limes* című tudományos szemle 2008-ban megjelent tematikus számai. Egry Gábor és Novák Csaba Zoltán vizsgálták a román külpolitikai gondolkodás magyarsággépét (Egry Gábor: Sérelmek, félelmek, kisállami szuverenitás-dogma. A román külpolitikai gondolkodás magyarsággépe 1918–1945. *Limes*, 2008/2. 87–98.; Novák Csaba Zoltán: A román külpolitikai gondolkodás 1956 után a hetvenes évek közepéig. *Limes*, 2008/2. 99–114.).
- ⁴ Kőpeczi Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarsággépe*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995.
- ⁵ Mitu, Melinda–Mitu, Sorin: *Ungurii despre români. Nașterea unei imagini etnice*. Iasi: Polirom 2014.
- ⁶ Hegedűs, Nicoleta: *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867–1918)*. Cluj Napoca: Argonaut – Mega, 2012.
- ⁷ Lásd Egry Gábor 3. sz. lábjegyzetben hivatkozott tanulmányát.
- ⁸ Marchut Réka: Raoul Bossy naplójának magyar vonatkozásai (1941–1943). *Múltunk*, 2017/1. 48–72.
- ⁹ L. Balogh Béni: Biografii paralele: Atitudinea lui Petru Groza și a lui Alexandru Vaida-Voevod față de maghiari – copilăria și adolescența. *Erdélyi Krónika*, <https://erdelyikronika.net/2022/03/18/atitudinea-lui-petru-groza-si-a-lui-alexandru-vaidea-voevod-fata-de-maghiari/> (Utolsó letöltés: 2024. július 29.), Uő.: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar–román együttélés. In: Horváth Jenő – Pritz Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság 2012. 60–80.
- ¹⁰ Bárdi Nándor – Weber Péter: Kisebbségben és többségben: Iuliu Maniu nézőpontjai. *Limes*, 1998/4. 243–256.; Marchut Réka: Locuri din viața lui Iuliu Maniu în perioada Monarhiei Austro-Ungare. In: Pop, Marin (szerk.): *Familia Maniu în istoria românilor*. Cluj-Napoca: Editura Mega 2024. 53–64.

Ezen történetírói előzményekhez kapcsolódik jelen írásunk, hogy Iuliu Maniu magyarságképéről és a magyarokhoz való viszonyáról még pontosabb képpel rendelkezünk.

Ha azt mondjuk, hogy Maniu és a magyarok viszonyát vizsgáljuk, ez így túl általános, ezért különböző „síkokra” osztottuk ezt a vizsgálatot, amit Maniu személyisége is indokol. Egyéniségének alapvonása szerint meg kell néznünk, hogyan viszonyult magánemberként és hogyan politikusként a magyarokhoz. Ő ezt a benne lévő két identításelemet nagyon élesen és tudatosan elkülönítette. Erre utal az újságírókkal való kapcsolata is, mindig előre tisztázta velük, hogy magánemberként vagy politikusként akarnak-e vele interjút készíteni. Ez utóbbi nagyon nehéz újságírói feladat volt, éppen ezért nem is készült vele sok politikai interjú. Olyan újságíróknak sem nyilatkozott, akiket már személyesen jól ismert, mint a Somlyói Eller Gizellát: „Maniu Gyula szemben ül velem és amikor megtudja, hogy látogatásunk célja politikai interjú, kedvesen tiltakozik. – Nem, nem, ne beszéljünk politikáról. Én most nem vagyok politikus, én most itt csak egy vakációzó boldog diák vagyok. – És szeretettel csókolja meg édesanyja kezét, aki lobogó büszke szemmel nézi az ő nagy fiát. Maniu Gyula finoman kitér az újságíró összes kérdése elől. Valóban egy boldog ünnepi vakációt élvező diák most. Tizedik napja, hogy itt van a családi tusculanumban, nem csoda, ha nem akar politizálni, és ha nem szívesen gondol a távozásra. – Szeretem az újságírókat, nagyon jó pajtásaim voltak Pesten, amikor diákoskodtam s később is, amikor ugyanott ügyvéd és képviselő voltam. Szeretem őket, de interjút nem szoktam adni, ez olyan önreklámozás, aminek nem vagyok híve. Csak akkor nyilatkozom az újságokban, ha valamit összebogozni vagy kioldani akarok – mondja kedves tréfával és nevetve – vagy amikor erre nagy szükség van.”¹¹ Maniu nagyon következetes volt, ezt más újságírók tapasztalatai is alátámasztják: „Azzal már előre tisztában vagyok, hogy nehéz lesz Maniu Gyulától interjút kapni. Maniu közismert szófukarságáról, »szfínx-i« visszavonultságáról és zárkózottságáról és a legnehezebb újságírói feladatnak számít tőle nyilatkozatot kapni. Ezért óvatosságból inkább Maniu Gyula környezetéhez fordulok...” – fogalmazott Benczel Béla.¹² Magyar újságíróval mindig magyarul beszélt, állítólag szilágysági magyar akcentussal.¹³

Magyarságképe vizsgálatának egy másik „síkjá” kell legyen az a körülmény, hogy ki volt a kapcsolódási partner: az egyes emberhez és konkrét helyzethez vagy a magyarsághoz mint politikai közösséghez viszonyult. Ezek a „síkok” képezik vizsgálatunk rendezőelvét. Természetesen, mint látni fogjuk, ezek nem mindig különülnek el vegytisztán egymástól, de mégis, amikor megállapításokat teszünk, ezeket a szempontokat figyelembe kell vennünk.

¹¹ Somlyói Eller Gizella: Látogatás Maniu Gyulánál a badacsonyi családi kastélyban. *Brassói Lapok*, 1927. május 7., 4.

¹² Benczel Béla: Reggeltől estig Maniu Gyula nyomában. *Ellenzék*, 1935. szeptember 11., 2.

¹³ Berey Géza: Maniu Gyula: Kiábrándultam. *Délmagyarország*, 1933. szeptember 1., 4.

Iuliu Maniu és az Országos Magyar Párt

Az 1926-os parlamenti választások¹⁴ alkalmával Maniu felvetette az OMP-nek egy erdélyi blokk létrehozását a regáti fanariótákkal szemben, meglebegtetve a távoli jövőre Erdély autonómiájának a kérdését is. Ezt a blokkot a magyarok, románok, németek és zsidók alkották volna Maniu elképzelése szerint.¹⁵ Az erdélyi magyar politikai elit vezetői, élükön Bethlen Györggyel, azonban a választásokra készülve éppen a néhány hónappal azelőtt csorbát kapott 1923-as, az Alexandru Averescu-féle Néppárttal kötött csucsai paktum helyrehozatalán tevékenykedtek.¹⁶ Így Maniu felvetését az OMP elvetette.

Az 1927-es választásokon a két világháború közötti időszakban egyedülálló módon megvalósult a romániai magyarok és a németek közötti kisebbségi blokk.¹⁷ Az erdélyi magyar politikai elit külön ágát képezték az ún. disszidensek (a régi kalotaszegi Magyar Néppárt vezetői: Kecskeméthy István, Kós Károly, Tabéry Géza, Tarnóczy Lajos, Deutschek Géza), akik „elmentek előszobázni Maniuhoz”.¹⁸ Maniu azonban elutasító volt velük szemben, nyilván nem akart az OMP vezetőségével szembenemenni. Gyárfás Elemér szenátor a választások után memorandumban elmélkedett arról, hogy vajon jó lett volna-e a Maniuval kötött paktum: „Pusztán érzelmeinkre hallgatva, bizonyára igen soknak közülünk nagyon könnyű lett volna Maniuval együtt haladni. Kérdés, hogy Maniunak használtunk volna-e ezzel s nem zúdítottuk volna[-] rá az »ellenséggel való cimborálás« vádjainak özönét, melyekkel nyíltan szembenállni talán ma még ő sem tartja elég erősnek magát?”¹⁹ Gyárfás

¹⁴ A választási adatokhoz lásd: Bárdi Nándor: Választások a két világháború közti romániai magyar kisebbségpolitikában. *Magyar Kisebbség*, 2000/4. <https://www.jakabffy.ro/magyarki-sebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m000405.html> (Utolsó letöltés: 2024. július 30.)

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok (továbbiakban: K 64) 19. cs. 27/a. t. 219. res. pol. báró Villani Frigyes bukaresti követ jelentése a Külügyminisztériumnak, 1926. április 19.

¹⁶ 1923-ban az OMP és Alexandru Averescu Néppártja választási paktumot kötött, ez volt az ún. csucsai paktum. Az 1926-os helyhatósági választásokon azonban az OMP a liberálisokkal tárgyalta, s bár paktum nem jött létre, de kitudódott az egyezkedés. Ez az OMP-n belül is feszültséghez vezetett, az addigi elnök, Ugron István lemondott, és helyére Bethlen György került. Erről részletesen lásd: György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Csíkszereda: Pro Print, 2017., valamint Marchut Réka: Hans Otto Roth feljegyzése a romániai németek és magyarok kapcsolatáról (1926). *Lybus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2017. 451–467.

¹⁷ Marchut Réka: A romániai magyarok és németek együttműködési törekvései a választásokon az 1920-as években. *Kisebbségkutatás*, 2018/4. 137–168.

¹⁸ Gyárfás Elemér választásokról szóló memoranduma. Lásd: MNL OL K 64 24. cs. 350. res. pol. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek, Bukarest, 1927. július 26. – Közli: Marchut Réka: *Kisebbségi kérdések a magyar–román diplomáciai kapcsolatokban (1920–1931)*. Pécs – Budapest: Kronosz Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2022. 488.

¹⁹ Uo. 485.

ebben a két mondatban a témánk szempontjából is fontos megállapításokat tesz. Azzal, hogy leírja, érzelmileg könnyű lett volna a Maniuvalló kooperálás, azt mondja, hogy az erdélyi magyarok körében megvolt a szimpátia Maniu iránt, és jó, bizalmi kapcsolatra utalt Maniu és az erdélyi magyarok között. A másik mondata viszont nagyon tömören kifejezi azt a belpolitikai helyzetet, amelyben Maniunak a liberálisokkal szemben kellett pozicionálnia magát, azokkal a liberálisokkal, akik 1922 és 1926 között meghozták azokat az alapvető törvényeket, jogszabályokat, melyek a romániai magyar közösséget diszkriminatívan érintették. Maniu keresztény, konzervatív világnézete, ami azért korántsem jellemezte egységesen pártjának beállítódását, nehezen fért össze a liberális világgéppel. Mind Maniu, mind Brătianu nacionalisták és demokraták voltak, de kettejük szembenállását a népi-urbánus ellentét határozta meg. Maniu mozgásterét tehát ez a politikai helyzet igen erősen korlátozta: a magyaroknak tett bármiféle engedmény a liberálisok szemében nemzetárulás lett volna. A Maniuvalló választási paktum lehetőségét maga Bethlen István sem zárta ki, de csakis arra az esetre, ha a németekkel való kooperálás nem jönne össze, és „csakis választásra vonatkozó taktikai megállapodás”-ban gondolkodott.²⁰

Az 1928-as parlamenti választások alkalmával, amikor a Maniu vezette Pársztpárt győzelmet aratott és kormányra jutott, már nem jött létre a magyar–német kisebbségi blokk, és Maniu ezt saját győzelmének könyvelte el,²¹ a németeket sikerült maga mellé állítania. Ugyanakkor az OMP-re leadott 172 699 szavazat²² mellett a magyarok 40 000 szavazatot Maniu pártjára adtak le.²³ A magyarok szimpátiájáról tanúskodik az az 1927-es levél is, melyet egy dicsőszentmártoni asszony írt Maniu édeanyjának, Clara Maniunak „Édes Klári néni” megszólítással, és a levélben ekképpen fogalmazott: „Mind várom, és sokan, de sokan várják, hogy jöjjön már egyszer hatalomra Gyuluka.²⁴ Öste-reggel első kérésem, Uram tégy csudát, add már nekünk meg, hogy jöjjön hatalomra Mánium Gyula. Hátha már a jóságos Isten annyi százezer embernek a kérése az Isten trónusa elé jut, és meghallgattatást

²⁰ Bethlen István miniszterelnök 67. számjeltávirata a bukaresti román követségnek, Budapest, 1927. június 15. MNL OL K64 24. cs. 259. res.pol. – Közli: Marchut, 2022. 475.

²¹ Jancsó Benedek: *Az erdélyi németek: szászok és svábok*. [...] politikai helyzete 1929. április. MNL OL K63 Politikai Osztály iratai 236. cs. 251–262. – Közli: Marchut, 2022. 533.

²² György, 2017. 171.

²³ Albrecht Ferenc: Maniu kormányon. *Magyar Külpolitika*, 1929/2. 1–2.

²⁴ A Gyula/Gyuluka megszólítás általános volt az erdélyi magyarok körében, de források alapján tudjuk, hogy a családban is használták a Gyuluka megnevezést. Édesapjának és Cornelia (Cecilia nővér) testvérének a levelei is ezt tanúsítják. Ioan Maniu levelezését lásd: Direcția Județeană Arhivele Naționale Cluj (továbbiakban: DJANC) Fond Biblioteca Centrală Blaj, XII. Corespondență, acte personale. [Levelezés, személyes iratok] Pachet nr. 280. Ioan Micu Moldovan – Scrisori de la Ioan Maniu [Levelek Ioan Maniutól], 1856–1894. Cecilia nővér Maniuhoz címzett végrendeleteit pedig közli: Pop, Marin: *Iuliu Maniu. Sfinxul de la Bădăcin*. Cluj Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2023. 61–82.

nyerünk.”²⁵ Azután az 1930-as parlamenti választásokon is sok szavazatot kapott Maniu pártja magyar és sváb emberektől.²⁶ Az 1931-es választások során pedig a budapesti kormány úgy instruálta az OMP vezetőségét, hogy a helyi vezetőségek paktumot köthetnek Maniu pártjával, de a központi vezetőség ezt ne tegye; mutas- sanak be nyilvános programot, amiben követelik Erdély autonómiáját, különben Budapest nem fogja fizetni a költségeiket.²⁷

Maniu kormányra kerülése

1928-ban a régenstanács Iuliu Maniut nevezte ki kormányfővé, aki azonnal fel- függesztette az 1922 óta érvényben lévő ostromállapotot és cenzúrát, és általános választásokat írt ki, célul tűzve ki azok tisztaságát.²⁸ Mindkettő a romániai magya- rok érdekét is szolgálta.

Mind az erdélyi magyar, mind a magyarországi sajtó rokonszenvvel írt Iuliu Ma- niu kormányra kerüléséről. Maniu a „béke, munka és rend jegyében” lépett kormány- ra, olvashatjuk a *Szamos* hasábjain, és ugyanott a Magyar Néppárt üdvözlő levelét is. Az új kormányfő Bukarestben a Calea Victoriei sugárúton lévő pártszékház előtt összegyűlt tömegnek többek között azt mondta: „A kisebbségi kérdésben követke- zetesen valljuk régi programunkat és amit hirdettünk ellenzéki sorban, hangoztatjuk most is: sziklaszilárdan kitartunk a gyulafehérvári pontok mellett és mindent elköve- tünk azoknak maradéktalan teljesítése érdekében.”²⁹ A *Maros* beszámolt arról, hogy milyen lelkesedéssel fogadták Bukarestben az új kormány hírért, és Marosvásárhe- lyen, valamint Kolozsváron is szimpátiatüntetéseket tartottak.³⁰ Az új kormányt az egész ország ünnepelte, írta a *Brassói Lapok*.³¹ A *Nemzeti Újság* üdvözölte, hogy a Maniu-kabinetben hét erdélyi származású miniszter is helyet foglalt, és ez az er- délyi magyarokat nagy reményekkel töltötte el.³² Reményt keltő volt az is, hogy

²⁵ özv. Kozma Jánosné levele Clara Maniunak, Dicsőszentmárton, 1927. december 22. DJANC Fond Iuliu Maniu, Pachet 8. Scrisori și documente personale ale Clarei Maniu [Clara Maniu levelei és személyes iratai].

²⁶ Apor Gábor jelentése a Külügyminisztériumnak, Budapest, 1930. december 13. MNL OL K64 40. cs. 27. t. 887. res pol. – Közli: Marchut, 2022. 518.

²⁷ Károlyi Gyula külügyminiszter szigorúan titkos válasza Magyary Antal bukaresti magyar kö- vetnek, Budapest, 1931. május 9. MNL OL K64 46. cs. 27. t. 427. res.pol. – Közli: Marchut, 2022. 634.

²⁸ Bárdi Nándor: *Otthon és haza*. Csíkszereda: Pro Print, 2013. 515.

²⁹ Maniu Gyula a béke, a munka és a rend jegyében lép kormányra. *Szamos*, 1928. november 11. 5–6.

³⁰ Határtalan lelkesedéssel vette tudomásul Bukarest népe Maniu kinevezését. *Maros*, 1928. no- vember 10. 3.

³¹ Maniu miniszterelnök. *Brassói Lapok*, 1928. november 11. 1.

³² Hét erdélyi származású miniszter van a Maniu-kabinetben. *Nemzeti Újság*, 1928. november 11. 1–2.

a kormányprogram jogtiszteletet és gazdasági szabadságot hirdetett: „Maniu Gyula kormányának többsége, hét miniszter és egy államtitkár, erdélyi emberekből áll, akik Magyarországon nevelkedtek, a magyar nyugat-európai kultúra légkörében szívták magukba azt a szellemet, amely merőben ellentétes a bizantinus balkánisággal.”³³ A *Kis Újság* beszámolt arról, hogy az angol *The Times* is arról cikkezett, Maniu külpolitikája elsősorban a magyar–román viszony barátságosabbá tételére fog irányulni.³⁴ Nemcsak az országos, hanem a vidéki magyarországi lapok is foglalkoztak Maniu kormányra kerülésével. A *Nyírvidék* újságírója azért helyezte bizalmát Maniuba, mert „egy mélyebben járó és felsőbbrendű kultúrának a neveltje és hogy a magyarsághoz egykor szorosabb kapcsolatok fűzték”.³⁵

Ez a lelkes és reményteli fogadtatás a frissen kinevezett miniszterelnököt meglepte és meghatotta.³⁶ A bukaresti magyar követen keresztül azt üzentte a magyar kormánynak, hogy ő a két nép és a két ország jó barátságának a híve, jól ismeri a kisebbségi panaszokat, és elismeri jogosultságukat, de türelmet és lojalitást kért az erdélyi magyarságtól. „Dolgozzunk kitartással és tervszerűen. Óvakodjunk minden visszaeséstől, ezért kérem Méltóságodat, hozzon tudomásomra minden kérdést, még látszólag jelentéktelen ügyeket is, ha azt hiszi, hogy ezek a viszonyt köztünk elmérgesíthetnék. Méltóságodnak hozzám mindig szabad bejárata van” – bátorította Maniu Vest Fedor követet.³⁷ A követ azt is feljegyezte, hogy a kormányfőnek két személyi titkára van, és mindketten tudnak és szívesen is beszélnek magyarul. A gépirókisasszonya egy Clara nevű hölgy volt, aki állítólag nagyon nem szerette a magyarokat, és egy alkalommal szomorúan mondta az őt kérdező újságírónak, hogy sajnos nem tudja Maniut úgy befolyásolni, hogy az ne tegyen annyi jót a magyaroknak.³⁸ Maniu többször is kifejtette, hogy rendszerszinten nem tudja megoldani a problémákat, mert a megelőző 10 évben olyan kormányzás volt, ami az ő elveivel ellentétesen alkotta a jogszabályokat. A magyarok a gyulafehérvári határozatokon nyugvó kisebbségi törvényt várták az új miniszterelnöktől.

„Minket, magyar nemzetiségűeket megnyugtat az, hogy a miniszterelnök maga erdélyi ember, aki egy nemzeti kisebbségekkel bíró állam kormányzati szükségletét mégis csak jobban megérti, mint a liberális kormány érthette. S bizonyos az is, hogy a magyar kisebbség Maniu elébe akadályokat nem fog gördíteni”

³³ Maniu programja gazdasági szabadságot és jogtiszteletet hirdet. *Nemzeti Újság*, 1928. november 13. 5.

³⁴ Elkobzott jogainak visszaadását várja Maniutól az erdélyi magyarság. *Kis Újság*, 1928. november 13. 3.

³⁵ Maniutól várják az erdélyi magyar kisebbségek javulását. *Nyírvidék*, 1928. november 14. 1.

³⁶ Vest Fedor levele Walko Lajos külügyminiszternek. Bukarest, 1928. november 26. MNL OL K63 235. cs. 2929/1928 37–40. – Közli: Marchut, 2022. 530.

³⁷ Uo. 531.

³⁸ Jávor Béla: Hogyan látja Maniu miniszterelnököt a gépirókisasszonya? *Keleti Újság*, 1929. december 23. 9.

– olvashatjuk a *Szilágyság* című hetilapban.³⁹

A szilágysági magyarok reményét és lelkesedését fejezte ki az alábbi idézet is:

„Valamikor az egykori Mán Gyuluka sok-sok jó magyar barát szeretetét élvezte, akik tiszta, jó szívvel szerették, nem bántották, sőt. Ma a hatalmas nagy Maniu Gyula, miniszterelnök úrnak játékszerűen könnyű volna a Szilágyság magyarjainak szívét is meghódítani. A Szilágyság pompásan állotta és állja a próbát, reméljük, Maniu Gyulának nemcsak tudásában, de nemességében sem fogunk csalódní, úgy legyen!”⁴⁰

Nem csak a szilágyságiak, hanem a székelyek is reménykedve tekintettek Maniu kormányzása elé. *Mit vár a székelység Maniutól?* címmel jelent meg vezércikk a *Székely Nép* című lapban, melyben a cikk írója a gyulafehérvári határozatok és a párizsi kisebbségi egyezmény végrehajtásának igényét fogalmazta meg.⁴¹ Többek között az 1925-ös közigazgatási törvény hiányosságaira hívta fel a figyelmet, mely erősen centralizált. Maniutól decentralizációt vártak volna, de az 1929-es újabb közigazgatási törvény dekoncentrációt valósított meg, ami azt jelentette, hogy bár működhetek igen szűk körű önkormányzatok, de erős állami felügyelet alatt.⁴² Az állam feloszlathatta a helyi tanácsokat, és helyükre ún. interimár (átmeneti) bizottságokat hozhatott létre, így került jelentős önkormányzati vagyion román állami ellenőrzés alá.⁴³ Kisebbségi szempontból sérelmes volt, hogy sem az 1925-ös, sem az 1929-es törvény nem foglalkozott a községi tanácsok nyelvhasználatával, azt a helyi végrehajtó hatalom szabályozta, aminek az összetétele sok esetben a kisebbségekre nézve nem volt kedvező (nem volt elég román nyelvet tudó magyar közigazgatási szakember sem). Maniu arra hivatkozva nem foglalkozott a közigazgatási törvény szövegében a nyelvkérdéssel, hogy azt majd a kisebbségi törvény fogja szabályozni, de az nem született meg... Ezt a joghézagot kihasználva a kolozsvári tartományi igazgatóság Aurel Dobrescu vezetésével egy rendeletet adott ki, mely szerint a közigazgatási testületeknek a tanácskozásai csak románul tartathatóak, és a hivatalos jegyzőkönyveket is csak románul írhatják meg.⁴⁴ Nyilván sokakban ez is csalódást kelthetett.

³⁹ A Maniu-kormány. *Szilágyság*, 1928. november 16. 2.

⁴⁰ Maniu és a Szilágyság. *Szilágyság*, 1928. november 30. 2.

⁴¹ Hivatkozta: Tóth Szabolcs Barnabás: A közigazgatási törvények fogadtatása Háromszéken a helyi sajtó tükrében 1925–1930. *Korunk*, 2023/5. 35.

⁴² Filep Tamás Gusztáv: *Mindennek van „azonban”-ja. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó, 2023. 96.; Ábrahám Barna: A dualista Magyarország román parlamenti képviselői a Román Királyságban. In: *Nemzetiségi parlamenti képviselet. Nemzetiségi képviselet Magyarországon és az utódállamok parlamentjeiben (1869–1918 / 1920–1990)*. Szerk. Bárdi Nándor – Gyurcsik Iván. Budapest: Országház Könyvkiadó, 2022. 255–269.

⁴³ Bárdi, 2013. 253.

⁴⁴ Jakabffy Elemér: Dobrescu rendeletéhez. *Magyar Kisebbség*, 1930/8. 273–275.

Mondhatjuk azt, hogy az erdélyi magyarok körében sokan lelkesedéssel fogadták Iuliu Maniu hatalomra kerülését. Biztonságot, reményt jelentett számukra, hogy egy olyan ember került kormányra, aki közülük való, aki közöttük szocializálódott, abból a kultúrkörből származik. Ez nem egyoldalú szimpátia volt, mert ő is többször kifejezte a szándékát a magyarság jogos kisebbségi törekvései kielégítésére, és őszintén mondta a magyar követtel folytatott beszélgetése során is, hogy ő a két nép kapcsolatának rendbehozatalán akar munkálkodni. Nem volt álságos, de a körülmények hatása alól ő sem tudta kivonni magát. Erre hozunk példákat az alábbiakban.

A „forró” 1929-es év

Világpolitikai szinten 1929 a nagy gazdasági világválság kezdete, tehát talán ilyen szempontból is lehetne „forró”-nak nevezni, de ez esetben ez a jelző a magyar–román kapcsolatok heves voltára utal. Ahhoz, hogy kontextusba tudjuk helyezni az eseményeket, mindenképpen el kell mondanunk, hogy 1927-ben Magyarország az Olaszországgal kötött szerződéssel kitört a Trianon óta fojtogató külpolitikai elszigeteltségből, feloldották az ország nemzetközi katonai ellenőrzését is, a magyar külpolitika nyíltan kezdte feszegetni a trianoni kereteket, és nyílt revíziós politikát kezdett folytatni. Ennek egyik megnyilvánulása volt a Magyar Revíziós Liga ugyanebben az évben való megalakítása, s ezt táplálta Lord Rothermere 1927. június 21-én a *Daily Mail*-ben megjelenő cikke is, melyben a trianoni béke revízióját követelte.

Ilyen magyar belpolitikai hangulatban közelgett 1928. december 1., a Nagy Egyesülés 10. évfordulójának napja. A november 10-én kinevezett Maniu-kormánynak nagyon kevés ideje lett volna arra, hogy az évforduló ünnepségeit méltó módon megrendezze, ezért úgy döntött, hogy az ünneplést elhalasztják 1929 májusára, és egybekötik a Román Királyság napjával, így 1929. május 10-én Bukarestben, május 20-án pedig Gyulafehérváron ünnepeltek.⁴⁵ Több százezres tömeg vonult fel a demonstratív ünnepségeken. Maniu édesanyja viszont éppen akkor nagyon rosszul volt, ezért fia Gyulafehérvár után hazasietett Szilágybadacsonyba, miután azonban édesanyja jobban lett, visszatért Bukarestbe.⁴⁶

Az akkor már nyíltan revíziós külpolitikát folytató Bethlen István kormányának a szemében vörös posztó volt az ünnepség. Minden bizonnyal erre felelt Bethlen 1929. május 26-án a Városligetben, a Hősök Emlékkövének avatásán tartott beszédében, melyben kifejezte nemtetszését a trianoni békeművel szemben: „Mert mi megvizsgáltuk saját lelkiismeretünket, és amíg egy magyar él e földön,

⁴⁵ Pop, 2023. 147.

⁴⁶ Jobban van Maniu édesanyja. *Maros*, 1929. május 23. 2.

a meghozott ítéletre csak egy válaszunk lehet, az, hogy azt igazságosnak »Nem, nem, soha« sem fogadhatjuk el.⁴⁷ Beszéde megütközést keltett a kisantant államaiban. Bethlen beszéde után Csehszlovákia és Jugoszlávia megelégedett Walko Lajos külügyminiszter szóbeli nyilatkozatával, Románia azonban jegyzéket írt, és írásban kért választ. Mind a román sajtó, mind a parlament hevesen reagált az esetre. A magyar miniszterelnök válaszával azt sugallta, hogy sajnálja az esetet, és hozzáfűzte, hogy Romániában rosszul értelmezték az elhangzottakat.⁴⁸

Maniu sem maradt adós a válasszal. Június 25-én, Take Ionescu⁴⁹ halálának évfordulóján elmondott emlékbeszédében arról szólt, hogy Románia soha nem követel semmit senkitől.⁵⁰ Mindehhez hozzá kell fűzni, hogy az *Ellenzék* egyik munkatársa a román parlament folyosóján megszólította Gheorghe Mironescu külügyminisztert, aki azt nyilatkozta, hogy Magyarország és Románia között a kapcsolat jobb, mint valaha. Ezzel szemben a bukaresti sajtó teljesen mást mutatott: a Tisza vonalát emlegették és fenyegettek. Az egykori liberális igazságügyi miniszter, Stelian Popescu, és a liberális párthoz kötődő Traian Moşoiu generális, aki 1920-ban hadügyminiszter is volt, egyenesen a Magyarország elleni háborúra szólítottak fel, előbbi az *Universul*, utóbbi a *Curentul* hasábjain.⁵¹ Mironescu külügyminiszter bírálta azokat a szélsőségeket, akik a közvéleményt Magyarország ellen heccelték. A demarsra vonatkozóan azt nyilatkozta az újságíróknak, hogy Magyarország június 22-én adta át Vasile Grigorcea budapesti román követnek a válaszjegyzékét a román jegyzékre. Ebben az állt, hogy a magyar miniszterelnök semmi mást nem mondott, mint amit Magyarország hivatalos körei a háború óta hangoztatnak, hogy a békeszerződés nem elégíti ki Magyarországot. De a válaszjegyzékben a magyar fél hangsúlyozza, hogy Magyarország barátságos viszonyt akar Romániával.⁵²

Ekkortájt a bukaresti követek is érzékelték Maniu magyarellenes hangulatát, amit addig nem tapasztaltak nála.⁵³ A feszült helyzetet tovább élezte a magyar

⁴⁷ Bethlen István gróf beszédei és írásai. 2. kötet. Budapest: Genius Könyvkiadó, 1933. 219–222, itt 220.

⁴⁸ Vasile Grigorcea román követ jelentése a román Külügyminisztériumnak. Budapest, 1929. június 22. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (továbbiakban: AMAE) Fond 71. Ungaria Vol. 1. 200–205. f. – Közli: Marchut, 2022. 547–555.

⁴⁹ Take Ionescu (1858–1922) román politikus, aki 1908-ban megalapította a Konzervatív-demokrata Pártot, melynek haláláig elnöke volt. Több alkalommal több miniszteri pozíciót is betöltött, 1921–1922-ben pedig Románia miniszterelnöke volt.

⁵⁰ Iuliu Maniu emlékbeszéde Take Ionescu halálának 7. évfordulóján Sinaiában 1929. június 25-én. *Ellenzék*, 1929. június 26. 8.

⁵¹ A bukaresti német követség (Gerhard von Mutius) politikai jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román kapcsolatokról. Bukarest, 1929. június 28. Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes (továbbiakban: PA AA) RAV Bukarest 19.

⁵² „Magyarországgal ma jobb szomszédi viszonyban vagyunk, mint valaha” – mondja Mironescu külügyminiszter. *Ellenzék*, 1929. június 26. 1.

⁵³ A bukaresti német követség jelentése a német Külügyminisztériumnak. Bukarest, 1929. július 31. PA AA RAV Bukarest 19 – Közli: Marchut, 2022. 557–558.

államiság szempontjából legfontosabb ünnep, augusztus 20-a megünneplése. A román sajtó a két világháború közötti időszakban csupán 1927–1931 között foglalkozott vele, de legintenzívebben 1929-ben.⁵⁴ Nemcsak Romániában, hanem a kisantant többi államában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában is érzékenyen reagáltak a budapesti ünnepekre és a körük szerveződő propagandára. Pozsonyban ellentüntetéseket tartottak, Jugoszláviában nem adták ki az útlevelet a magyar lakosoknak, hogy ne utazhassanak a magyar fővárosba.⁵⁵ Romániában pedig a Maniu-kormány belügyminisztere, Alexandru Vaida-Voevod „sziguranca-rendeletet” adott ki a Magyarországra utazók „zaklatására”.⁵⁶ A Szent István-i ünnepséggel egy időben zajlott a Magyarok Világkongresszusa is, amely során revizionista, irredenta szövegekkel tűzdelt beszédek hangzottak el.⁵⁷ Mindez természetesen olaj volt a tűzre. Bár a Maniu-kormány igyekezett az erdélyi magyarság körében fékezni a magyar irredenta megnyilvánulásokkal való azonosulást, Maniu mégis a román liberális sajtó keresztútjába került: vélt magyarbarátsága miatt támadták. Olyan nyilatkozatokat is tettek, hogy ha Tisza István élne, valószínűleg köszönő táviratot küldene Maniunak; és ha nem lettek volna a liberálisok, ő még a trianoni határok megváltoztatásáról is tárgyalt volna a magyarokkal.⁵⁸ Tehát egyáltalán nem volt könnyű az a belpolitikai helyzet, amelyben Maniu mozgott, és amikor a kisebbséggel szembeni hivatalos politikai megnyilvánulásait elemezzük, akkor ezt a szempontot mindenképpen figyelembe kell vennünk.

Maniu és az optánsper

A belpolitikai meghatározottságok mellett voltak külpolitikai körülmények is, melyek befolyásolták Maniu politikai tevékenységét. Az optánsper az 1920-as években a magyar és a román állam kapcsolatainak legfontosabb kérdése volt, melyet a Népszövetségben próbáltak orvosolni.⁵⁹ Ennek a pernek a végkifejlete Maniu miniszterelnökségének idejére esett, ezért fontos megnéznünk az ő szerepét ebben.

⁵⁴ Részletesen erről: Marchut Réka: „Széthullottak Szent István koronájának gyöngyei” Szent István-i gondolat – augusztus 20. Erdélyben Budapest és Bukarest között. In: Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Ünnep és felejtés. Emlékezet, identitás, politika*. Budapest: Kalligram 2018. 33–64.

⁵⁵ Elzárták a jugoszláv határt a Szent István hétre érkező magyarok elől. *Pesti Napló*, 1929. augusztus 18. 2.

⁵⁶ Kétszázezer vendég érkezett a szent István napra. 8 *Órai Újság*, 1929. augusztus 20. 1–2.

⁵⁷ Krisztics Sándor (szerk.): *A Magyarok Világkongresszusának tárgyalásai Budapesten, 1929. augusztus 22–24*. Budapest: Magyarok Világkongresszusa Központi Irodája, 1930.

⁵⁸ Guvern filomaghiar. *Viitorul*, 1929. augusztus 17. 1.

⁵⁹ Az optánsperről legátfogóbban: Berkes Antal: *L'affaire des optants: les enjeux nationaux et internationaux d'un différend roumano-hongrois*. Doktori disszertáció. Budapest – Párizs: ELTE BTK – Sorbonne, 2023.

1929-ben Abbáziában kezdődtek újra a tárgyalások, amelyekhez báró Szerényi József volt miniszter is nagy reményeket fűzött. Ebben szerepe volt annak is, hogy a magyar politikusok bíztak Iuliu Maniu miniszterelnökben, hogy ő majd a magyar kisebbség sérelmeit orvosolni fogja. Vest Fedor bukaresti magyar követ említett 1928. novemberi jelentésében olvashatjuk azt is, hogy a román kormányfővel való megbeszélésen az optánskérdést is tárgyalták. Maniu arról biztosította a követet, hogy ő a legőszintebben akarja a megegyezést, tanulmányozza az ügyet, sürgetni fogja a megoldást, és a döntést magának tartja fenn. A miniszterelnök értékelte a magyar kormány gesztusát, hogy levetette a kérdést a Népszövetségi Tanács decemberi ülésének napirendjéről.⁶⁰ A frissen kinevezett Maniu-kormánynek nyilvánvalóan nem lett volna ideje addig érdemben semmit sem tenni.

Walko Lajos úgy gondolta, hogy Maniu hajlana a megegyezésre, de Nicolae Titulescunak – aki 1921-től kezdődően Románia állandó megbízottja volt a Népszövetségben – az intrikái ebben megakadályozzák.⁶¹ 1929 áprilisában a magyar külügyminiszter csalódottan mondta a budapesti német követnek, hogy a bécsi tárgyalások nem vezettek eredményre. A fő bűnbaknak megintcsak Titulescut tette meg.⁶² A nézeteltérés abból adódott, hogy a román fél azt szerette volna, ha az optánsok kártérítését összekötötték volna a magyar jóvátételi kötelezettséggel, de ez a magyaroknak elfogadhatatlan volt. A budapesti német követ, Hans Schoen úgy vélte, hogy Maniu őszintén akarja a megegyezést, de túl gyenge a pozíciója a Nemzetek Szövetségében.⁶³ A bukaresti német követ, Gerhard von Mutius a helyi lapokat olvasva azonban úgy gondolta, hogy jelentést kell írnia a magyar–román tárgyalások állásáról.⁶⁴ Bár úgy tűnt, hogy az optánskérdésben közel van a megoldás, a magyarok bizalmatlanok a románokkal szemben, és ezért a Népszövetségtől várnak garanciát arra, hogy a románok teljesíteni fogják a kifizetéseket. Magyary Antal bukaresti magyar követ továbbra is azon az állásponton volt, hogy Maniu nem engesztelhetetlen Magyarországgal szemben. De nemcsak a követ, hanem a magyar politikai vezetés is úgy gondolta, hogy „a Maniu-kabinet Magyarországgal szemben igyekszik viszonylag mérsékeltnek és tisztességesnek mutatkozni”.⁶⁵ Magyary Antal és a magyar politikai vezetés is teljesen jól látta ezt, azt viszont

⁶⁰ Vest Fedor levele Walko Lajos külügyminiszternek. Lásd 34. j.

⁶¹ A budapesti német követség (Hans Schoen) jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román optánstárgyalásokról. Budapest, 1929. január 8. PA AA RAV Bukarest 19.

⁶² A budapesti német követség (Hans Schoen) jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román optánstárgyalásokról. Budapest, 1929. április 16. PA AA RAV Bukarest 19.

⁶³ A budapesti német követség (Hans Schoen) jelentése a német Külügyminisztériumnak. Budapest, 1929. június 25. PA AA RAV Bukarest 19 – Közli: Marchut, 2022. 555–556.

⁶⁴ A bukaresti német követség (Gerhard von Mutius) politikai jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román kapcsolatokról. Bukarest, 1929. június 28. PA AA RAV Bukarest 19.

⁶⁵ A bukaresti német követség (Gerhard von Mutius) politikai jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román kapcsolatokról, 1929. július 31. PA AA RAV Bukarest 19 – Közli: Marchut, 2022. 557–558.

nem, amit Hans Schoen helyesen értelmezett: Maniu nemzetközi pozíciója gyenge ahhoz, hogy a Népszövetségben érdemben tudja az ügyet befolyásolni.

1929-ben az első hágai konferencián nem született döntés, hanem csak 1930 januárjában, a második hágai konferencián. A román közvélemény nagy sikerként könyvelte el a román–magyar optánsperben hozott határozatokat. Nemcsak Titulescu és Mironescu külügyminiszter, hanem maga a miniszterelnök, Maniu is így nyilatkozott, saját sikereként is ünnepelte a döntést, a diákok pedig szimpátiatüntetések szerveztek a francia és az angol követség elé.⁶⁶

Úgy vélem, hogy Maniunak döntő befolyása nem volt az optánsper határozatának meghozatalára, hiszen nemzetközileg nem volt úgy beágyazva, mint Titulescu, de ahhoz, hogy ez a per lezáruljon, ahhoz szükség volt az ő személyére; ha közvetlenül befolyásolni nem is tudta a folyamatot, de szándékában állt az ügy rendezése. Mindemellett rámutat a közte és a magyarok közötti viszonyra is, ami ellenségesnek nem volt mondható, a támogató szándéka megvolt, a mozgástere viszont elég szűk volt.

Miniszterelnöksége idején rendszerszintű javulások az erdélyi magyarok gazdasági, oktatási, kulturális, egyházi, politikai helyzetében nem következtek be, de konkrét ügyekben történtek pozitív elmozdulások. Az alábbiakban ezeket mutatom be.

Maniu és a helyi, regionális közösségek/ügyek, magánkapcsolatok

Amint azt már fentebb említettem, a szilágysági magyarok reménykedve, lelkesedéssel fogadták a szilágybadacsonyi Maniu Gyula, a „Kegyelmes úr” mint szűkebb szülőföldjük szülőtte kormányfővé való kinevezését. Esélyt láttak ezzel arra, hogy a romániai magyar kisebbségre oly sok sérelmet hozó diszkriminatív liberális politika, amit elsősorban a Regátból származók irányítottak, végre véget érhet, és egy olyan erdélyi ember került a miniszterelnöki székbe, aki ismeri a kisebbségi léthelyzet minden nehézségét, és a szilágyságiak közül nyilván sokan személyesen is ismerték őt és a családot.

Amikor Maniu miniszterelnök lett, a badacsonyi házban állandó jelleggel ketten laktak, az édesanyja és a ferences rendi apácává vált Kornélia (Cecilia nővér) nevű húga. A környéken ismert és szeretett személyek voltak, Cecilia nővér gyógynövényekkel is foglalkozott, különböző betegségekre teákat állított elő belőlük, és azokat ingyen osztogatta a környékbelieknek. A szilágysági Eller Gizella újságíró-nő egy cikkében ekképp írt a badacsonyi miliőről: „Az első, akivel a kastélyban

⁶⁶ Nicolae Titulescu a Rador sajtóügynökségnek adott interjújában azt nyilatkozta, hogy semmilyen megoldás nem lehetett eléggé jó, de a körülmények között a legjobb megoldás született. Románia aláírta a Young-tervet is. Az interjú az *Universul* című lapban jelent meg 1930. január 24-én. Az interjú teljes szövege olvasható még Titulescu, Nicolae: *Documente diplomatice*. București: Editura Politică 1967. 322–327.

találkozom, végtelen kedves, szelíd és fájdalmas mosolyú hölgy, Maniu Cornelia, Maniu Gyula húga... Ma már Cecilia nővér, mert három évvel ezelőtt felesküdött Szent Ferenc-rendi apácának és a kedves nővérek ismert egyszerű sötét ruhájában, fejkötővel, nyakában nagy ezüstkeresztrel fogad. És azután egy drága ezüsthajú kis öregasszony olyan forró szeretettel ölel meg, mintha csak rég nem látott ismerős lennék. Kedves, magas homlokú, derűs tekintetű matróna, Maniu Gyula édesanyja. Mikor elárulom, hogy egy kicsit elfáradtam a hosszú úton, tréfásan rögtön vigasztalni kezd: – Jaj, édes leányom, néha én is úgy érzem, mintha fáradt lennék egy kicsit, pedig csak nyolcvannégy éves vagyok” – viccelődött az idős édesanya.⁶⁷

Azt, hogy mennyire jó volt a badacsonyi házban vendégeskedni, mutatja Maniu iskolai jó barátjának, Markovits Jakabnak az esete is. Markovits Jakab zsidó származású, magyar anyanyelvű volt, elsős korától Maniu osztálytársa, és aztán együtt is érettségiztek.⁶⁸ Jakab nagyon szeretett Badacsonyra járni Maniuekhoz nemcsak gyerekként, hanem később, a család háziorvosaként is. Úgy emlékezett vissza, hogy a „bunika”⁶⁹ mindig homlokon csókolta és haboskávával várta. Aztán ő volt ott Clara Maniu halálos ágyánál is.⁷⁰ (Egy gondolatnyi kitekintés: Markovits Jakabot 1944-ben deportálták, és haláltáborban halt meg. Maniu megdöbbenéssel fogadta a halálhírét.⁷¹)

Az egyik személyes levélből, melyet Keresztessy Ágota tasnádi iparművész írt Maniu édesanyjának, azt olvashatjuk ki, hogy ha közvetlenül nem fordultak is a „nagy” Maniu Gyulához, az édesanyján keresztül próbálták megszerezni támogatását: „Esedezve kérjük a kegyelmes úr jóindulatú támogatását, aki puritán jellemével tudja értékelni az emberekben a becsületes munkálkodást, szorgalmat, s mint nagyvonalú européer meg tudja érteni is egy tehetséges ember művész érvényesülni akarását, s mint szilágyságit közelebb is érezzük magunkhoz magas állása és nagy tekintélye dacára is.”⁷² Egy mondatban legalább két nagyon fontos megállapítás van: egyrészt az, hogy Maniu européer, másrészt hogy szilágysági, és mindkettő igaz volt.

Azonban az is előfordult, hogy átfogó kisebbségi ügyekben hivatalosan is Maniuhoz fordultak. Így 1929. január 18-án Kerekes Ernő, annak a Zilahi Református Kollégiumnak az egykori igazgatója, ahol Maniu is végzett, Makkai Sándor

⁶⁷ Somlyói Eller Gizella: Látogatás a badacsonyi Maniu-kastélyban. *Temesvári Hírlap*, 1926. április 13. 4.

⁶⁸ Lásd a Zilahi Ev. Ref. Kollégium éves értesítőit 1882–1890 között.

⁶⁹ A nagymama szó román megfelelője.

⁷⁰ Gara Ernő: A badacsonyi ravatálnál. A kis zsidófiú, akit Bunika mindig homlokon csókolt és haboskávával vendéglét — háziorvosa volt a haláloságyánál. — Mise közben, a házikápolnában halt meg Maniu édesanyja. *Ellenzék*, 1929. augusztus 2. 3.

⁷¹ Krets Sándor: Maniu szilágysági zsidó barátai. *Új Kelet*, 1955. december 9. 14.

⁷² Keresztessy Ágnes levele Clara Maniunak, Tasnád, 1932. december 26. Casa Memorială „Iuliu Maniu” Bădăcin iratai. Köszönöm szépen Cristian Borznak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a levelet.

református püspök és az OMP képviselői memorandumot nyújtottak be személyesen a kormányfőnek. Ebben a memorandumban általánosságban sorolták fel a sérelmeket: az iskolai államsegélyezés ügye, a névelmezés problémája és az iskolák nyilvánossági jogának kérdése. Maniut mint Erdély „szülöttjét és neveltjét” kérték problémáik orvoslására.⁷³ A „Kegyelmes úr” türelmet kért a maga és kormánya számára, és hangsúlyozta, hogy az előző tíz év jogszabályait nem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni.

Külön epizódot jelent a szilágysági magyarok és Maniu kapcsolatában a Zilahi Wesselényi Református Kollégium ügye.⁷⁴ 1923-ban a román állam megvonta a nyilvánossági jogot az iskolától, és annak vezetősége éveken keresztül hiába próbálkozott a tanügyminisztériumnál, hogy állítsák vissza az iskola régi helyzetét, különböző, más és más kifogásokra hivatkozva törekvésük nem járt eredménnyel. Amikor Maniu került hatalomra, úgy vélték, elérkezett az idő, hogy végre révbe érjen az iskola ügye. Nem is kellett csalódniuk. Nemcsak mint politikus, hanem mint egykori iskolájának hálás diákja is kötelességének érezte a segítségnyújtást. Miután a fent említett memorandumot Kerekes Ernőék átadták Maniunak, még az év őszén, a tanév elején, 1929 októberében az iskola visszakapta a nyilvánossági jogot, ami a helyi magyarságnak kulcsfontosságú volt.⁷⁵ Azt, hogy Maniunak a szerepe ebben mennyire lényeges volt, mutatja, hogy elévülhetetlen érdeméről az 1940/41-es iskolai évkönyvben is megemlékeztek,⁷⁶ amikor pedig a második bécsi döntés újra élesen szembeállította egymással a szilágysági magyarokat és románokat. A László László által írt iskolatörténeti kötet hátsó borítóján pedig két személy szerepel: Ady Endre és Iuliu Maniu... Iuliu Maniu képe alatt az alábbi idézetet olvashatjuk: „Az intézet falai között oly hosszú idő után szüntelenül ápolt becsületérzés, a gondolat és vélemény szabadság és mindnyájunk saját fajszeretetének magasatos eszményei kitörölhetetlenül lelkembe vésődtek, melyek világító fáklyaként lebegtek lelki szemeim előtt.”⁷⁷

Azonban nemcsak a szűkebb szilágysági pátriájában történtek eredmények, hanem például Bukarestben is. Amikor 1916-ban a német és az osztrák–magyar közös hadsereg ellentámadásba indult Románia ellen, és 1916. december 6-ra bolgár és török segítséggel elfoglalták Bukarestet, a román kormány bezáratta

⁷³ Türellem és bizalom. *Református Szemle*, 1929. január 20. 17–19.; A magyar protestáns felekezetek és a Magyar Párt küldöttségei dr. Maniu Gyula miniszterelnöknél. Tanár és tanítvány találkozása. *Szilágyság*, 1929. január 25. 2.

⁷⁴ Az egész folyamatról részletesen lásd: László László: *A Református Kollégiumtól a Sylvania Főgimnáziumig*. Zilah: Asociația Colegiul Național „Silvania”, 2014. 123–133.

⁷⁵ László, 2014. 127.

⁷⁶ *A Zilahi Református Wesselényi-Kollégium Évkönyve az 1940–41. tanévről*. Közzétette: Szász Árpád. Zilah, 1941. 12.

⁷⁷ Az idézet Iuliu Maniu az ötvenedik érettségi évfordulóra küldött leveléből származik, mely teljes terjedelmében olvasható itt: Osváth Sándor: A badacsonyi Szfinx. Maniu Gyuláról alias Iuliu Maniuról – egy érettségi találkozó kapcsán. *Általvető*, 2013. szeptember 1. 35.

a Bukarestben működő magyar katolikus és református iskolákat, templomokat, a papokat pedig internálta Moldvába.⁷⁸ A világháború után mind a katolikusok, mind a reformátusok próbálták elérni iskoláik újranyitását, de 1929-ig teljesen eredménytelen volt a próbálkozásuk.⁷⁹ 1929 őszétől azonban a református iskola újranyitható nyilvánossági joggal.⁸⁰ Ugyanakkor, amikor a Zilahi Kollégium is visszakapta a nyilvánossági jogát. Látnunk kell ebben a már említett 1929-es januári memorandum szerepét, valamint a találkozót, amelyen a református püspök is megbeszélést folytatott Maniival. Ugyanezt a katolikus iskolával nem lehetett megtenni a bonyolult ingatlan-tulajdonjogi viszonyok miatt,⁸¹ azonban ugyancsak 1929-ben a bukaresti Szent Ilona-templomot is, melyet teljes egészében magyar pénzen építettek 1914-ben, újranyitották a hívek előtt.⁸²

A dicsőszentmártoni nitrogéngyár esetében is megtapasztalhatták a magyarok a kormányfő előzékenységét. A gyárra a román katonai kincstár erőszakkal rá akarta tenni a kezét. Ám miután a román bíróság megtagadta a kormány jogigényét a gyárra, a miniszterelnök, Maniu személyesen akadályozta meg a katonaság tervezett erőszakos beavatkozását, így a nitrogéngyár kisajátítása nem történt meg.⁸³

Végül egy olyan magánjellegű, személyes találkozást kell megemlítenünk, melyre az országos magyar sajtó is felkapta a fejét. 1931 augusztusában az a Jászi Oszkár ült a szilágybadacsonyi családi ház tornácán Maniunál,⁸⁴ akivel 1918. november 13–15. között Aradon engesztelhetetlen ellenségként álltak egymással szemben, mert Jászi konföderációs tervére Maniu a teljes elszakadás programjával felelt. Tudjuk, hogy 1929-ben Jászi egy Maniunak írt levélben felelevenítette az aradi pillanatokat:

„Mégis legyen szabad Önt emlékeztetni életeinknek egy fontos epizódjára, mely Önnek a román nép végső felszabadulását, nekem az én országom tragikus összeomlását jelentette. Az Aradon folytatott tanácskozásainkra alludálok, amikor Ön a Román Nemzeti bizottság nevében beszélt, de befejezésül hozzátette, hogy az az eszmény, mely az én

⁷⁸ Minderről bővebben: Makkai Béla: *Magyarok temetője, Ó-Románia: a regáti magyarság a dualizmus kori nemzetpolitikában*. Budapest: Magyarságkutató Intézet, 2021. 376–395.

⁷⁹ Erről lásd: Marchut Réka: A Római Katolikus Egyház helyzete Romániában az első világháborút követően. A bukaresti magyar katolikusok. *Pro Minoritate*, 2020/nyár, 51–75.

⁸⁰ Megnyílik szeptemberben a magyar tannyelvű bukaresti elemi iskola. *Ellenzék*, 1929. május 27. 2.

⁸¹ Marchut, 2020.

⁸² Horváth György plébános levele Alexander Cisar érseknek 1930. január 24. Arhiva Arhidiecezei Romano-Catolică București [a Bukaresti Római Katolikus Érsekség Levéltára], Dosar Parohia Bărația 1924–1931, 277–284.; Megnyitották a bukaresti magyarok templomát. *Az Est*, 1929. október 29. 16.

⁸³ A bukaresti német követség jelentése a német Külügyi Hivatalnak. Bukarest, 1929. július 31. PAA RAV Bukarest 19 – Közli: Marchut, 2022. 557–558.

⁸⁴ Jászi Oszkár és Szende Pál ma Maniival tárgyaltak. *Maros*, 1931. augusztus 30. 1.

lelkemben él a dunai nemzetek békés szövetségéről, Önt is hevíti, de hogy addig is, míg ez a távoli esemény realizálódhatik, Ön biztosít engemet arról, hogy a román nemzet a magyar kisebbséget mindenkor és minden körülmények között mint szabad és egyenjogú népet fogja tekinteni az állami és a kulturális élet minden terén.”⁸⁵

Jászi nem egyedül ment vendégségbe, vele volt Szende Pál is, a Károlyi-kormány pénzügyminisztere, aki 1919 után Jászihoz hasonlóan bécsi emigrációban élt. Azt, hogy miről beszélgettek a szilágybadacsonyi ház tornácán, nem tudjuk. Bár a *Maros* című lap megírta, hogy a nemzetiségi kérdésekről tárgyaltak. Jászi állítólag Magyarországon már rezsimváltást vizionált, és arról beszélgettek, hogy ha ez bekövetkezik, és a szociáldemokraták fognak hatalomra jutni, akkor hogyan fogják rendezni a nemzetiségek ügyeit, és ehhez akarták partnernek megnyerni Maniut.⁸⁶ A *Nemzeti Újság* viszont arról cikkezett, hogy a Temesváron megjelenő *Déli Hírlap* munkatársa azt az információt kapta Maniutól, hogy a látogatás csupán magánjellegű volt, és „mint régi ismerősök elevenítették fel a múlt emlékeit”.⁸⁷ Jászi Oszkár politikai elképzeléseinek volt tábora a romániai magyarok körében, de emigrációja alatt Jászi először csak 1923 májusában járt Erdélyben. A románok kétségtelenül kedvezően fogadták.⁸⁸ A budapesti politika viszont hazaárulóként tekintett Jászira, és azon volt, hogy az erdélyi magyar politikai életben is távortartsa az OMP vezetőségétől a „jászista” elemeket.⁸⁹ Bár ezt az 1931-es beszélgetést rekonstruálni nem tudjuk, annyit mondhatunk, hogy három ellenzékbe szorult,⁹⁰ kiábrándult politikus találkozójáról volt szó.

Összegzés

A fentiekből azt láthatjuk, hogy Maniu miniszterelnöki tevékenységét a magyarokkal kapcsolatban befolyásolta a magyarságképe, de a bel- és külpolitikai körülmények határozták meg. Legalább négy döntő körülmény befolyásolta a mozgásterét: egyrészt a helyzete és a szerepe a román belpolitikában, a liberálisokkal való állandó harca, akik könnyen rásütötték a „hazaárulás” bélyegét, amit ő már 1918 előtt is megkapott, csak akkor a magyaroktól a magyar parlamentben. Másrészt szavakkal és tettekkel is reagálnia kellett a Magyarország részéről egyre intenzívebbé váló nyílt revíziós törekvésekre. Számára mint kormányfőnek az ország

⁸⁵ A levelet hivatkozva Veress, 2022. 37.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Jászi és Szende elégikus hangulatban. *Nemzeti Újság*, 1931. szeptember 1. 10.

⁸⁸ György, 2017. 266.

⁸⁹ A magyar külügyminiszter válasza Hory András bukaresti ügyvivő jelentésére. Budapest, 1922. január 21. MNL OL K64 6. cs. 27/1. t. 487/res. – Közli: Marchut, 2022. 138.

⁹⁰ Ez a találkozó Maniu 2. és 3. miniszterelnöksége közötti időszakban történt.

területi integritása, a trianoni határok sérthetetlensége elsődleges szempont volt, ebben a legkisebb megalkuvást sem tűrhette. Harmadrészt utalnunk kell gyenge nemzetközi pozíciójára, ami az optánskérdésben nagyon egyértelműen megnyilvánult. Negyedrész pedig figyelnie kellett a kisantant államokkal való szövetségi viszonyra – bizonyos helyzetekben velük közösen kellett fellépnie.

Maniu nem változtatott érdemben a romániai magyarok helyzetén. Ha ezt akarta és tudta volna, akkor is kevés lett volna a miniszterelnöki pozícióban töltött ideje arra, hogy lényegi jogszabályokat megváltoztasson. Fontos volt viszont neki a magyarokkal való jó kapcsolat, ezért helyi szintű ügyekben születtek eredmények.

A magyarság mint politikai közösség ellenfele volt Maniunak, ugyanígy a trianoni határokat el nem fogadó Magyarország is. Magyar emberekkel viszont kölcsönös tiszteleten alapuló jó, olykor baráti viszonyt is ápolt.

A bevezetőben a konkrét kérdéseket behelyeztük abba a nagyobb kérdéskörbe is, hogy vajon a nemzetkép hogyan alakítja a politikai tevékenységet, mennyire van arra befolyással. Amit Iuliu Maniu esetéből látunk: a nemzetkép jelentősen befolyásolja a politikai döntést és a tevékenységet, s nem lehet azt kizárni és attól elvonatkoztatni, de csupán a nemzetkép nem elegendő a nagyobb horderejű döntések meghozatalához. És természetesen még további kutatásokra van szükség Iuliu Maniu esetében is ahhoz, hogy erre a nagyobb kérdésre cizelláltabb választ tudjunk adni.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Arhiva Arhidiecezei Romano-Catolică București [a Bukaresti Római Katolikus Érsekség Levéltára], Dosar Parohia Bărăția 1924–1931.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Fond 71. Ungaria
Casa Memorială „Iuliu Maniu” Bădăcin iratai.

Direcția Județeană Arhivele Naționale Cluj (DJANC), Fond Biblioteca Centrală
Blaj, XII. Corespondență, acte personale.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K63 Politikai Osztály iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K64 Külügyminisztérium politikai
rezervált iratok

Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes RAV, Berlin, Bukarest 19.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A magyar protestáns felekezetek és a Magyar Párt küldöttségei dr. Maniu Gyula miniszterelnöknél. Tanár és tanítvány találkozása. *Szilágyság*, 1929. január 25. 2.

A Maniu-kormány. *Szilágyság*, 1928. november 16. 2.

- Ábrahám Barna: A dualista Magyarország román parlamenti képviselői a Román Királyságban. In: *Nemzetiségi parlamenti képviselet. Nemzetiségi képviselet Magyarországon és az utódállamok parlamentjeiben (1869–1918 / 1920–1990)*. Szerk. Bárdi Nándor – Gyurcsík Iván. Budapest: Országház Könyvkiadó, 2022. 255–269.
- Albrecht Ferenc: Maniu kormányon. *Magyar Külpolitika*, 1929/2. 1–2.
- L. Balogh Béni: Biografii paralele: Atitudinea lui Petru Groza și a lui Alexandru Vaida-Voevod față de maghiari – copilăria și adolescența. *Erdélyi Krónika*, <https://erdelyikronika.net/2022/03/18/atitudinea-lui-petru-groza-si-a-lui-alexandru-vaida-voevod-fata-de-maghiari/> (Utolsó letöltés: 2024. július 29.)
- L. Balogh Béni: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar–román együttélés. In: Horváth Jenő – Pritz Pál (szerk.): *Emlékirat és történelem*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság 2012. 60–80.
- Bárdi Nándor – Weber Péter: Kisebbségben és többségben: Iuliu Maniu nézőpontjai. *Limes*, 1998/4. 243–256.
- Bárdi Nándor: Választások a két világháború közti romániai magyar kisebbségpolitikában. *Magyar Kisebbség*, 2000/4. <https://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m000405.html> (Utolsó letöltés: 2024. július 30.)
- Bárdi Nándor: *Otthon és haza*. Csíkszereda: Pro Print, 2013.
- Benczel Béla: Reggeltől estig Maniu Gyula nyomában. *Ellenzék*, 1935. szeptember 11., 2.
- Berey Géza: Maniu Gyula: Kiábrándultam. *Délmagyarország*, 1933. szeptember 1., 4.
- Berkes Antal: *L'affaire des optants: les enjeux nationaux et internationaux d'un différend roumano-hongrois*. Doktori disszertáció. Budapest – Párizs: ELTE BTK – Sorbonne 2023.
- Bethlen István gróf beszédei és írásai. 2. kötet. Budapest: Genius Könyvkiadó, 1933.
- Eckhardt Sándor: *A magyarság külföldi arcképe*. In: Szekfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1939. 87–139.
- Egry Gábor: Sérelmek, félelmek, kisállami szuverenitás-dogma. A román külpolitikai gondolkodás magyarságképe 1918–1945. *Limes*, 2008/2. 87–98.
- Elkobzott jogainak visszaadását várja Maniutól az erdélyi magyarság. *Kis Újság*, 1928. november 13. 3.
- Elzárták a jugoszláv határt a Szent István hétre érkező magyarok elől. *Pesti Napló*, 1929. augusztus 18. 2.
- Filep Tamás Gusztáv: *Mindennek van „azonban”-ja. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó, 2023.
- Guvern filomaghiar. *Viitorul*, 1929. augusztus 17. 1.
- György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Csíkszereda: Pro Print, 2017.

- Határtalan lelkesedéssel vette tudomásul Bukarest népe Maniu kinevezését. *Maros*, 1928. november 10. 3.
- Hegedűs, Nicoleta: *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867–1918)*. Cluj Napoca: Argonaut – Mega, 2012.
- Hét erdélyi származású miniszter van a Maniu-kabinetben. *Nemzeti Újság*, 1928. november 11. 1–2.
- Iuliu Maniu emlékbeszéde Take Ionescu halálának 7. évfordulóján Sinaiában 1929. június 25-én. *Ellenzék*, 1929. június 26. 8.
- Jakabffy Elemér: Dobrescu rendeletéhez. *Magyar Kisebbség*, 1930. 8. sz. 273–275.
- Jászi és Szende elégikus hangulatban. *Nemzeti Újság*, 1931. szeptember 1. 10.
- Jászi Oszkár és Szende Pál ma Maniuvall tárgyaltak. *Maros*, 1931. augusztus 30. 1.
- Jávor Béla: Hogyan látja Maniu miniszterelnököt a gépirókiasszonya? *Keleti Újság*, 1929. december 23. 9.
- Jobban van Maniu édesanyja. *Maros*, 1929. május 23. 2.
- Kétszázezer vendég érkezett a szent István napra. 8 *Órai Újság*, 1929. augusztus 20. 1–2.
- Krets Sándor: Maniu szilágysági zsidó barátai. *Új Kelet*, 1955. december 9. 14.
- Krisztics Sándor (szerk.): *A Magyarok Világkongresszusának tárgyalásai Budapestén, 1929. augusztus 22–24.* Budapest: Magyarok Világkongresszusa Központi Irodája), 1930.
- Köpeczi Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe.* Budapest: Akadémiai Kiadó 1995.
- László László: *A Református Kollégiumtól a Sylvania Főgimnáziumig.* Zilah: Asociația Colegiul Național „Silvania”, 2014. 123–133.
- „Magyarországgal ma jobb szomszédai viszonyban vagyunk, mint valaha” – mondja Mironescu külügyminiszter. *Ellenzék*, 1929. június 26. 1.
- Makkai Béla: *Magyarok temetője, Ó-Románia: a regáti magyarság a dualizmus kori nemzetpolitikában.* Budapest: Magyarországtudató Intézet 2021. 376–395.
- Maniu és a Szilágyság. *Szilágyság*, 1928. november 30. 2.
- Maniu Gyula a béke, a munka és a rend jegyében lép kormányra. *Szamos*, 1928. november 11. 5–6.
- Maniu miniszterelnök. *Brassói Lapok*, 1928. november 11. 1.
- Maniu programja gazdasági szabadságot és jogtiszteletet hirdet. *Nemzeti Újság*, 1928. november 13. 5.
- Maniutól várják az erdélyi magyar kisebbségek javulását. *Nyírvidék*, 1928. november 14. 1.
- Marchut Réka: Hans Otto Roth feljegyzése a romániai németek és magyarok kapcsolatáról (1926). *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2017. 451–467.
- Marchut Réka: Raoul Bossy naplójának magyar vonatkozásai (1941–1943). *Múltunk*, 2017/1. 48–72.

- Marchut Réka: „Széthullottak Szent István koronájának gyöngyei” *Szent István-i gondolat – augusztus 20. Erdélyben Budapest és Bukarest között.* In: Filep Tamás Gusztáv (szerk.): Ünnepek és felejtés. Emlékezet, identitás, politika. Budapest: Kalligram 2018. 33–64.
- Marchut Réka: A romániai magyarok és németek együttműködési törekvései a választásokon az 1920-as években. *Kisebbségkutatás*, 2018/4. 137–168.
- Marchut Réka: A Római Katolikus Egyház helyzete Romániában az első világháborút követően. A bukaresti magyar katolikusok. *Pro Minoritate*, 2020/nyár, 51–75.
- Marchut Réka: *Kisebbségi kérdések a magyar–román diplomáciai kapcsolatokban (1920–1931)*. Pécs – Budapest: Kronosz Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2022. 488.
- Marchut Réka: Locuri din viața lui Iuliu Maniu în perioada Monarhiei Austro-Ungare. In: Pop, Marin (szerk.): *Familia Maniu în istoria românilor*. Cluj-Napoca: Editura Mega 2024. 53–64.
- Megnyílik szeptemberben a magyar tannyelvű bukaresti elemi iskola. *Ellenzék*, 1929. május 27. 2.
- Megnyitották a bukaresti magyarok templomát. *Az Est*, 1929. október 29. 16.
- Novák Csaba Zoltán: A román külpolitikai gondolkodás 1956 után a hetvenes évek közepéig. *Limes*, 2008/2. 99–114.
- Osváth Sándor: A badacsonyi Szfínx. Maniu Gyuláról alias Iuliu Maniuról – egy érettségi találkozó kapcsán. *Általvető*, 2013. szeptember 1. 35.
- Pataki Ferenc – Ritoók Zsigmond (szerk.): *Magyarságkép és történeti változásai*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1999.
- Pop, Marin: *Iuliu Maniu. Sfînxul de la Bădăcin*. Cluj Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2023. 61–82.
- Somlyói Eller Gizella: Látogatás Maniu Gyulánál a badacsonyi családi kastélyban. *Brassói Lapok*, 1927. május 7. 4.
- Somlyói Eller Gizella: Látogatás a badacsonyi Maniu-kastélyban. *Temesvári Hírlap*, 1926. április 13. 4.
- Titulescu, Nicolae.: *Documente diplomatice*. București: Editura Politică, 1967. 322–327.
- Tóth Szabolcs Barnabás: A közigazgatási törvények fogadtatása Háromszéken a helyi sajtó tükrében 1925–1930. *Korunk*, 2023/5. 27–41.
- Türelem és bizalom. *Református Szemle*, 1929. január 20. 17–19.
- Veress Emőd: Iuliu Maniu, a badacsonyi szfínx. In: uő (szerk.): *Erdélyi jogászok. Jogásportrék II*. Kolozsvár: Forum Iuris Könyvkiadó, 2022. 30–47.
- Zilahi Ev. Ref. Kollégium éves értesítői, 1882–1890.
- A Zilahi Református Wesselényi-Kollégium Évkönyve az 1940–41. tanévről*. Köz-zétette: Szász Árpád. Zilah 1941. 12.